

Hellig Kilde Kapellet i Rær.

OMKRING ved Nytaarstid 1929 fortalte Karethmager P. Christensen, Thisted, mig; at han af sin Svigerfader, Sognefoged Søren Larsen, Bjerre, havde faaet oplyst, at der ved den nærliggende Ejendom "Kapelhus" havde ligget et Kapel og at der i Hr. Larsens Barndom, da Forældrene ejede Ejendommen, hvor Sognefogden selv er født, var opgravet Menneskeben, hvoraf bl.a. en Underkæbe længe var blevet bevaret i Huset. Desuden, at en senere Ejer af Ejendommen, Anton Pedersen, Rær, da han for ca. 20 Aar siden anlagde en Have Nord for Huset, havde opgravet en stor Mængde Sten maaske 50-100 Læs som han havde solgt til Vejvæsenet. Karethmager Christensen mente at kunne erindre, at der var ligesom en Forhøjning i Terrainet Nord for Huset.

Huset hedder altsaa "Kapelhus" og jeg konstaterede, at det hed "Capell" i 1664. Sognefoged Søren Larsen, der er 73 Aar gl., har ejet Ejendommen og nedrev for ca. 40 Aar siden de gamle Bygninger, som han selv mener havde flere Hundrede Aar paa Bagen, og opførte de nuværende. Som vi alle - især da vi Thyboere - ved, blev Landet og ikke mindst Thy sat i Band, efterat Jens Glob Juleaften 1260 havde dræbt for Alteret i Hvidbjerg Kirke, Thyholm, sin Farbroder, Biskop af Børglum Oluf Glob, der paa uretfærdig Vis havde berøvet ham, hans Søster og hans Moder Arven efter deres Fader og Ægtefælle Poul Glob. Under Bandsættelsen, der varede i 7 Aar, byggede Befolkningen i Thy mange Steder Smaakapeller, da Kirkerne jo var lukkede for dem, og herom minder endnu mange Navne heroppe: Kapelgaard, Kapelhus, Kapelhøj o. lign. Hos os i Thisted stod Kapellet jo paa "Kapelsten" ved Dragsbæk (nu Grusgraven) og store Rester af det var ifølge Aagaard. bevarede 1802. Inden den gamle Snedker A. Chr. Skov for en halv Snes Aar siden døde omtrent 100 Aar gammel, fortalte han mig, at Pladsen, som var Thisted gamle Markedsplads (Bygningen dernede er den gamle Gæstgivergaard), adskillige Aar forinden var gennemharpet for Grus og ved den Lejlighed forsvandt vel saa Resterne af Kapellet, hvis dette da ikke har ligget paa Brinken Nord for "Kapelsten". Ved den nuværende Grusharvning, som jeg nøje har fulgt, har intet Sted vist sig mindste Spor - ikke engang Kalkspor - deraf. Men altsaa: der var en Mulighed for, at det af Sognefogden, paa Grundlag af en Tradition i Rær, omtalte Kapel var et Kapel fra Bandtiden, som Hanstholms Beboere tyede til i de 7 onde Aar.

Der forelaa imidlertid en anden Mulighed. I Albert Thura i Aalborg Stifts Beskrivelse, Thott 1445, findes nemlig følgende Oplysninger:

"Rheer, Handsted og Wixøe.

Ved disse Kircker findes ingen Slags Antiquiteter, som er af nogen Betydenhed, ellers har dog Sogne Præsten Hr. Josias Kornbech den 17. Decbr. 1732 om disse Kircker skrevet til mig saaledes:

Jeg finder nu i Tabellis Ecelesiasticis, at een af min ærværdige Sal. Formænd har skrevet, at Rheer Kircke, som er bygget i et Kors, skal være kaldet Hellig Korses Kircke, Handsted Kircke, Handske Kircke og Wixøe Kircke: St. Peders Capell, som i gamle Dage skal være forfløttet fra en Gaard i Bierre i Rheer Sogn, som kaldes Capell. Ved samme Gaard findes endnu de 4 Hjørne Steene og mange bundne Muursteen og Kalck, som har været i Capellis Bygning. Nord ved Capelle har været en Hellig Kilde, som steden endnu kand udviise."

Hellig Kilde Kapellets Sydмур set fra Vest. Midt paa i Firgrunden ses den store vestlige Hjørnen og Sokkelstenen.

Saaledes udrustet tog jeg den 7. Juli 1929 til Rær efterat have anmodet de fornævnte i Sagen interesserede Mænd om at mødes med mig ved "Kapelhus", hvor jeg ikke før havde været. Huset, der nu ejes af Chr. Kjærgaard og ligger paa Matr. Nr. 31 af Rær By og Sogn, findes ca. 500 m Vest for Vejknækket i Bierre og ca. 30 m Syd for og parallel med Hansted Landevej. Terrainet skraaner ret stærkt fra Vejen ned mod Huset og Pladsen foran dette er bevoxet med Græs og stride Ukrudtsplanter, som findes hvor Blæst og Flyvesand regerer, men udgør altsaa en Grønning foran Huset. Lodret paa dette var Rester af det Havehegn, som Anton Pedersen havde plantet for 20 Aar siden, af selve Haven var ikke Spor tilbage og intet - absolut intet - tydede paa, at Grønsværet dækkede over en Bygningstomt. Langs det vestlige Hegn løber udvendig et lavt Dige, hvori en Del saakaldte "Havsten", en flintagtig, graahvid Sten, der findes i det Kalklag, hvorpaa Thy og Hanstholm hviler og som Strandbredden ved Vesterhavet er oversaaet med. Jeg bad nu Sognefoged

Larsen og Anton Pedersen fortælle, hvad de vidste af Interesse for mine Undersøgelser, og Sognefogden forsøgte da at genkalde i sin Erindring det Sted, hvor hans Forældre havde opgravet de førnævnte Menneskeben, medens Anton Pedersen jo med ret stor Sikkerhed kunde forklare, hvor og i hvilken Udstrækning han havde anlagt Haven og med stor Anstrengelse opgravet en uhyre Masse "Havsten". Alt medens de fortalte herom, flyttede jeg mig rundt paa den grønne Plads, og da de var færdige dermed, og jeg havde overvejet deres Bemærkninger, standsede jeg paa et Sted, afsatte en Kvadratmeter og gravede ned under Grønsværet. Allerede 20-30 cm nede fandtes Smaastykker af middelalderlig Mørtel, men efterhaanden blev Stykkerne større og større, hvorhos

Hellig Kilde Brønden i Kapellets Sydмур og Alteret ved Østmuren.

ogsaa fremkom Havsten med paasiddende Mørtel. Desuden fandtes Stykker af gule Munkesten af lignende Dimensioner som 3 halve saadanne, som jeg havde fundet i Husets Fortov. I 70 cm Dybde fremkom et tyndt Lag Flyvesand og under dette ligesom et Gulv af Hvidler, ganske som Gulvene saa ud paa Hanstholm i vore Forældres og Bedsteforældres Tid (Ierstampt Gulv). Ved denne Prøvegravning konstaterede jeg altsaa ganske upaatvivleligt, at der dér paa Stedet havde staaet en middelalderlig Bygning, og at jeg befandt mig inde i selve Bygningstomten. (Det viste sig senere, at jeg var kommen ned i Kapellet ca. 1 m fra Alteret, hvorom mere senere). Paa Grund af Regn skete der ikke mere den Dag, udover at jeg erhvervede Hr. Chr. Kjærgaards beredvillige Tilladelse til fortsat Gravning, og jeg maa sige, at da vi alle samledes ved Kaffebordet i Kjærgaards hyggelige Hjem, var der virkelig en egen højtidelig Stemning over os alle, ikke mindst over Hanstholmerne. Sagnet om det gamle Kapel i Rær eksisterede jo den Dag i Dag derude og det vilde jo være en Oplevelse for dem, hvis det virkelig skulde vise sig, at der under Grønsværet, som de alle saa mange Gange, ja lige fra deres Barndomsaar, havde leget og gaaet paa, skjulte sig Resterne af den hellige Bygning. Jeg har den største Anledning til at takke alle Hanstholmfolk, der trofast fulgte Udgravningen i de følgende 7 Søndage og hver paa

sin Vis hjælp mig derved, for den smukke Stemning de skabte over mit Arbejde alt eftersom dette langsomt og forsigtigt skred frem og de mange interessante Enkeltheder ved Kapellet aabenbares i Jordens Skød.

Da jo alle Kirker og Kapeller er byggede i Øst-Vest, førte jeg Prøvegravningen videre i en smal Udgravning Nord-Syd. Mod Nord fandt jeg kun svage Rester af Nordmuren og hele den opgravede Jord - eller rettere Flyvesand - var stærkt iblandet større eller mindre Stykker af Havsten. Mod Syd traf jeg derimod paa velbevaret Grundmur sat af store Havsten - ½ m i Kvadrat. Sydмuren laa kun ca. 4 m fra "Kapelhus" og saavidt parallelt med dette. Tværsnittet af Bygningen var lidt over 8 m og Grundmuren mod Syd 1,3 m tyk. Da det blottede Stykke heraf var fejlet og børstet rent, viste der sig nær Murens Yderside en Udvidelse og deri at mangle ligesom en nøje afpasset firkantet Sten af Dimensioner 57 cm i Øst-Vest og 47 cm i Nord-Syd. Den formodede Stens Plads var opfyldt af Flyvesand, og da jeg begyndte at grave dette ud, fremkom hurtigt og af samme Dimensioner endnu et Skifte af smukt tilpassede Havsten, fortsættende Hullet ned i Muren. Men hvem skildrer min Forbauselse, da dette blev ved, Skifte efter Skifte, og det blev mig klart, at her havde jeg fundet en overordentlig velbevaret, middelalderlig Brønd, ja saa velbevaret, som om den var sat for ganske nylig. I en Dybde af 1,3 m optoges et Randskaar med Øre af en Kande fra ca. 1400, en større Dyreknokkel (Oxe) og derunder 3 halve, gule Munkesten. Brønden var helt igennem sat af smukke, udvalgte Havsten i 10x10x9x8 Skifter, hvilende paa de 3 Sider paa Kampesten. Brøndens Dybde ca. 2 m. Efter dette glimrende Resultat af første Dags Gravning havde jeg jo faste Punkter at gaa ud fra ved Udgravningens Fortsættelse i de øvrige 6 Dage, Udgravningen stod paa. Da Grundmuren mod Syd delvis var blottet, fik jeg Besøg af d'Hr. Magistre Chr. Axel Jensen og V. Hermansen fra Nationalmuseet, der var paa Undersøgelsesrejse til Kirkerne i Han Herred, og som fandt Fundet meget interessant. Hr. Magister Hermansen tog 3 ganske fortrinlige Fotografier deraf, som senere er forærede til Thisted Museum, og som - i Forbindelse med de 4 udmærkede, som Hr. Fotograf Gram, Thisted, tog af Ruinen, da jeg var færdig med Udgravningen - danner et interessant Billedmateriale til Oplysning om Tomten.

Ved 2. Dags Gravning afdækkes Ruinens Yderflugt fra Brønden mod Vest, bestaaende af Syldsten og Kærнемur med raa Granit og Havsten, dog fandtes Grundmuren ganske hovedsagelig sat af disse sidste, kun i ringe Grad af Granitsten, der kun i ringe Mængde findes paa Hanstholm. Den vestlige Hjørnestein var den eneste anseelige Granitsten - 70 cm lang - og, hvad der var særlig interessant, var der paa den og Nabostenens Overflader, ganske tydelige Kalkrester, der viste, hvor Murhjørnet var opbygget.

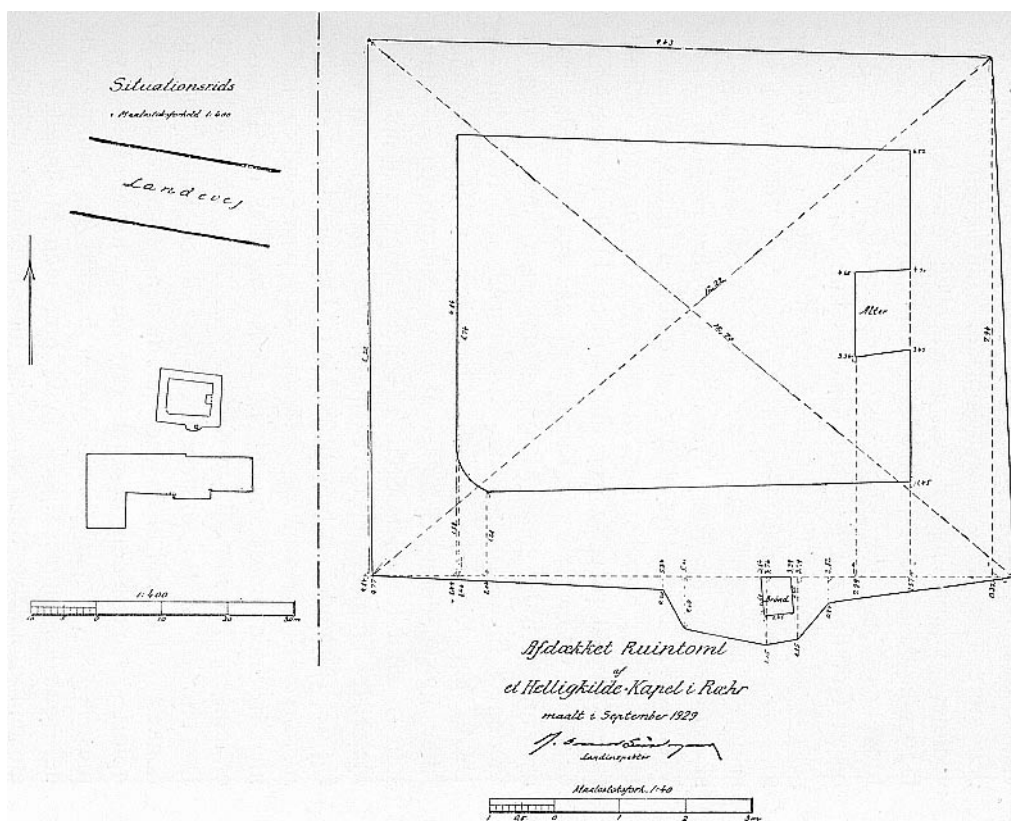
Den 4. Grundsten fra Vest var en meget smuk Hjørne-Sokkelsten fra en romansk Kirke. Den har baade Hulkehle og Rundstav og var sat paa Højkant. Den er nu paa Thisted Museum.

I de følgende 3 Udgravningsdage kom jeg hele Ruinen rundt med Undtagelse af Østmuren, idet dog blev staaende den firkantede Jordknold i Midten inde i selve Kapellet. Paa den 6. Udgravningsdag - den 18. August - da jeg begyndte ved Østmurens Inderside, var jeg ganske klar over, at nu kom det spændende Punkt, hvorvidt der fandtes Rester af Alteret, idet jeg ved Udgravningen af Ydersiden havde konstateret, at Kapellet ingen Absis havde. Dimensionerne af Østmuren kendte jeg nøjagtigt fra dens Hjørner, og var der Rester af Alteret, maatte dette jo sandsynligvis træffes midt paa Østmuren. Da jeg nærmede mig Midtpunktet, som jeg i Forvejen havde afsat med en Pæl, fremkom 60 cm fra denne et mindre Fremspring paa Muren og med stor Forsigtighed og under stor Spænding afdækkedes da i den følgende Time Alteret med Grundsten af store Havsten og derover 2 helt bevarede Skifter af gule Munkesten. Murstensalterets Dimensioner er 1,20 m i Nord-Syd, 84 cm i Øst-Vest. Dets Forside er noget nedsunken i det underliggende Flyvesand og staar altsaa med en svag Hældning mod

Grundmurene, satte af store og mellemstore Sten i fast Mørtel, er overalt 1,3 m tykke. Særlig godt bevaret og sat af de største Sten var den sydlige, hvilket sandsynligvis har sin Aarsag deri, at Kapellet - som nævnt - er opført paa et mod Syd stærkt hældende Jordsmon.

Hellig Kilde Brønden er opført udenfor og ind i Sydturen ca. 6 m fra Vesthjørnet, ca. 3 m fra Østhjørnet. Dimensionerne er 57 cm Øst-Vest, 47 cm Nord-Syd. Lige Vest for Brønden var Sylden sat af særlig store Havsten, der rakte noget udenfor Murflugten og alt tydede paa, at dér havde Indgangen til Kapellet været.

Ved Udgravningen inde i Kapellet havde jeg paa forskellige Steder og i samme Højde truffet paa det forømtalte Hvidler (lerstampet Gulv) og i den i Midten tilbagestaaende Jordknold kunde ses deraf en vandret Stribe, som jeg formodede var Rester af Gulvet, men først da Alteret var fremdraget og jeg gennem dets nederste Murstensskifte fik Sikkerhed for Gulvets Beliggenhed, kunde jeg fastslaa med Sikkerhed, at Hvidleret virkelig var Kapellets Gulv. Heraf fremgik, at der af Sydturen manglede ca. 30 cm op til Gulvhøjden, og er man fra Indgangen mod Syd traadt ned paa Kapellets Gulv, mangler der jo endnu mere af

Vest. Da Hanstholmerne saa dette Alter, hvis mulige Eksistens jeg faa Timer i Forvejen havde forudsagt, bredte der sig en højtidelig Stemning over os alle, ja selv vor muntre gamle Sognefogeds Ansigt fik et alvorligt Udtryk.

Muren til Indgangsdørens Tærkelsten. I Kapellets nordlige og - Forhold til Jordsmonnet - altsaa betydelig højere liggende Hjørner var Gulvet bedst bevaret og Hvidleret dér iblandet haandstore, vandslidte, runde eller ovale Granitsten fra

Vesterhavet. Dette forklarede, at saadanne var fundne overalt i Fylden.

Af Tagsten fandtes - udover et lille Stykke fra nyere Tid - ikke Spor, og der er derfor Grund til at tro, at Kapellet har været tækket med Halm, Lyng eller Brædder.

Trods den ulidelige Blæst, der alle Udgravningsdage fik hver opkastet Skovlfuld til at flyge i Luften som Flyvesand, undersøgte jeg og en betroet Mand dog hele Fylden alt som den blev opgravet og selv af Smaating kan derfor meget lidt være undgaet vor Opmærksomhed. Men der fandtes kun lidt Ben og Potteskaar, hvoraf intet saa stort og oplysende som det førømtalte, der laa i Hellig Kilde Brønden. Benene er af forskellige Husdyr og Potteskaarene fra højst forskellig Tid uden at det til Dato har været muligt nøjagtigt at tidsfæste dem. Sagen er, at "Jydepotte-Industrien" mulig gaar ret langt tilbage, og selv Nationalmuseet kan endnu ikke med Sikkerhed sige, fra hvilken Tid slige Skaar er. Kun om det omtalte Hankeskaar fra Brønden har det udtalt sig saa bestemt, at det var fra ca. 1400.

Desuden fandtes enkelte Jernnagler og et lille Stykke meget tyndt og stærkt oscilerende Glas, vistnok af et Glas eller Bæger fra det 16. Aarhundrede. Nærved Alteret optoges ubetydeligt Trækul, men da der iøvrigt ikke fandtes saadant i Ruinen, tydede intet paa, at Kapellet var brændt.

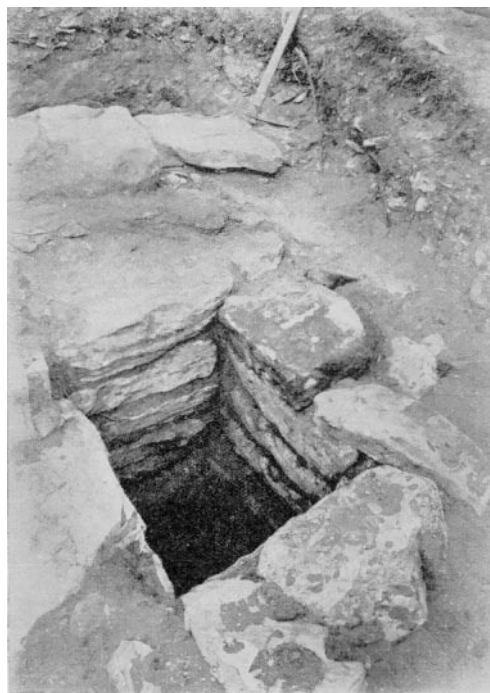
I hver af de 4 Hjørner laa indvendig en ret stor Sten - Granitsten ved de sydlige, Havsten ved de nordlige. Jeg fik dog ikke Indtrykket af, at de havde haft Anvendelse - f. Eks. til Støtte for opretstaaende Bjælker -, og intet talte imod, at de var Dele af omstyrtet Mur. Muligvis kunde der dog, da den i det sydøstlige Hjørne var omgivet af flere forholdsvis store og tæt op mod den liggende Sten, tænkes, at de havde været Postament til en Helgenfigur, som jo i saa Fald havde staaet i Hjørnet lige Syd for Alteret.

Hr. Landinspektør N. Smed Søndergaard, Thisted, har vist Museet og Historisk Samfund for Thy og Hanherred den store Tjeneste gratis at opmaale Ruintomten. Af hans vedføjede Opmaaling vil ses, at Kapellet Udstrækning er: Udvendig Maal: Ca. 10 m Øst-Vest, ca. 8 m Nord-Syd. Indvendig Maal: Ca. 7 m Øst-Vest, ca. 6 m Nord-Syd, og at Gulvfladen i Kapellet saaledes kun var ca. 42 kvadratmeter.

Hvad Tiden for Kapellet Opførelse angaar, da har jeg kun ret svage Holdepunkter. Paa den ene Side maa det erindres, at Nordsiden af den 2 km Vest derfra liggende skønne romanske Rær Kirke og Sydsiden og Koret paa Vixø Kirke 2 km Øst derfor er opført af ganske lignende Havsten som Kapellet har været bygget af, og at i alt Fald Rær Kirkes Opførelse gaar tilbage til ca. 1150. Forsaa vidt er der intet i Vejen for, at Kapellet er lige saa gammelt. Paa den anden Side viser Alterets Munkesten, der svarer til Stenene i Egnens sengotiske Kirketaarne, hen til Tiden ca. 1500. Men der er jo intet til Hinder for, at det forefundne

Alter, hvis nederste Skifte er af ganske samme Art - Havsten - som Kapellet's Sten, er senere nyopført af det finere Materiale. Hankeskaaret i Brønden synes da ogsaa at være fra det fjortende Aarhundrede. Med Hensyn til den smukke *romanske* Sokkelsten, da er denne ikke yngre end ca. 1200, men har den været anvendt til en Kirke, maa der jo gives et længere Tidsrum til, at Kirken forfaldt og blev nedrevet. Da Hjørnet af Sokkelstenen er beskadiget, kunde det jo tænkes, at Beskadigelsen var sket, da den paagældende Kirke opførtes, og Stenen derefter var blevet kasseret af Bygmesteren. At Kapellet i alt Fald er 5-600 Aar gammelt, er der saaledes aldeles ingen Tvivl om, men Muligheden for en endnu højere Alder anser jeg ingenlunde for udelukket. Det er beklageligt, at der ikke fandtes en eneste Mønt, forarbejdet Metal, Tagsten eller Grav, som kunde tjene til Tidsfæstning, men det gjorde der - som omtalt - trods nøje Eftersøgning ikke. Hvad de af Sognefoged Søren Larsen omtalte Fund af Skeletter angaar, da paaviste han Stedet som Nord for Kapellet, og Jordsmonnet dér, der tidligere henlaa som stærkt bølget Terrain, er i ny Tid udjævnet ud mod Hanstedvej, saa Eftersøgningen vilde være uhyre vanskelig.

At Kapellet er opført for Kildens Skyld, anser jeg for ganske sikkert, og Hypotesen om et Kapel fra Bandtiden maa jeg lade falde. Det træffer sig saa heldigt, at Hr. Kjærgaard er en meget dygtig Brøndgraver og nøje inde i Vandaarene i Jorden paa Hanstholm. Da Brønden var udgravet til Bunden, kunde han med stor Lethed støde en Jernstang 4-5 m ned i det vandfyldte Hvidler og forudsagde, at der igen vilde staa Vand i Brønden, naar Vinteren kom. Dette gik fuldstændig i Opfyldelse, og har der i Vinter været oa. 1½ m Vand deri. Hvorvidt Vandet er radioaktivt,

Hellig Kilde Brønden set mod Vest.

ved jeg ikke, det var for dyrt for Museet at lade det undersøge.

Endelig er der jo Bemærkningen i Thotts Manuskriptsamling 1445 om, at Vixø Kirke kaldes St. Peders Kapel og var flyttet fra en Gaard i Bierre, der kaldes "Capell". Vixø Kirke er imidlertid en almindelig romansk Kirke fra det 13. Aarhundrede, og at den skulde være opført af Materialerne i Kapellet, anser jeg - allerede heraf og fordi Kirken er adskillige Gange større end Kapellet - for udelukket. Men der kan jo være Tale om, at Kirken var bleven brøstfældig, og Stenene fra Kapellet var brugte til at reparere den med, saa at Stenene i Kirkens og Korets Sydmur stammede fra Kapellet. Jeg maa forbeholde mig nærmere Undersøgelse i denne Henseende.

"Kapelhus" ligger ret lavt ned mod den Sænkning Syd for Hanstholmen, som i Oldtiden var et Indhav fra Vesterhavet, dengang Hanstholmen var en Ø. De vedføjede Billeder vil i udmærket Grad vise det meste af Ruintomten, efter at Udgravningen deraf var tilendebragt. Da det var umuligt at bevare Tomten synlig, dybt som den laa i Jorden, lod jeg genopføre af Havsten fra Udgravningen hele Sydmuren og de nordlige Hjørner ca. 20 cm over Jorden Ovenover det nu ved Jernstænger nøjagtig afsatte Alter vil i Sommer blive henlagt en smuk, rød Sandsten ganske af Alterets Dimensioner og med et indhugget Kors og bag Helligkilden en oprejst stor Granitsten, hvori indhugget HELLIG KILDE og Jesu Monogram. Alterstenen er velvilligst skænket af Hr.

Stenhuggermester Sanderhoff Jensen, Thisted, og Mindestenen har jeg selv fundet ved min Udgravning i Aar af en Bronzealdergrav i Sønderhaa (Museets Nr. 3213). Naar Restaurationsarbejderne snart er tilendebragte, vil Stedet blive en Seværdighed her i Thy i alt Fald for de, der har Interesse for vort Fædrelands forlængst henfarne Slægter og disses Liv og Færden.

Thisted, i Juli 1930.
H. Billeskov-Jansen,
Overretssagfører.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1930, side 29-41)